

довоєнне річне споживання інвентарю сільським господарством України наближалось до 40 млн. крб. [6, 15].

Прагнучи пришвидшити процес ліквідації безреманентних господарств, підвищити їхню економічну ефективність, а отже, зрештою розширити базу податкових надходжень, радянська влада вирішила зобов'язати всі торговельні установи й кооперативні організації знизити цінові надбавки та продавати знаряддя для оранки й сівби за цінами, які не перевищували б ціни 1913 р. [9]. Це рішення було закріплене постановою ВЦВК СРСР від 11 січня 1924 р., згідно з якою ціни на сільськогосподарські машини зменшувалися так, щоб вони не перевищували довоєнні [10]. Це мало такі результати: протягом 1924 р. при збільшенні виробництва сільгоспмашин за кількістю на 76 % і за вартістю на 47 % ціни на них порівняно з попереднім роком були знижені на 17 % [9].

Відбулися зміни й в організації машинно-торговельної справи. «Село-Техніку» замінив власне виробник – «Укртрестсільмаш». Водночас виробництво продукції сільськогосподарського машинобудування в Україні почало розвиватися швидкими темпами. У 1923/24 р. на підприємствах виробництва «Укртрестсільмашу» становило вже 12,5 млн. довоєнних крб., що дорівнювало 17 млн. черв. крб. І вже в подальшому з кожним роком воно зростало. У 1924/25 р. обсяги виробництва заводів Українського об'єднання сільськогосподарського машинобудування перевищили у фізичних одиницях довоєнний, досить інтенсивний, рівень на 27 % [11, 194]. Вартість усього обсягу виробництва «Укртрестсільмашу» уже в 1924/25 р. становила 25 млн. крб. [10].

Для підвищення якості продукції ця організація, що об'єднувала практично всі українські підприємства сільськогосподарського машинобудування, запровадила на всіх заводах спеціальну технічну прийомку, працівники якої пильно стежили за якістю виготовлених машин і знарядь. Крім того, «Укртрестсільмаш» зобов'язав всі заводи та трести, що торгували сільськогосподарськими машинами, замінювати як частини сільськогосподарських машин, так і цілі машини, якщо вони в першій же сезон робіт виявилися непридатними до роботи через провину заводу [12, 448]. Це позитивно позначилося на якості нових машин.

1. Качинский В. Молодая поросль фермерства в украинской степи / В. Качинский // *Хозяйство Украины*. – 1925. – № 6. – С. 98–106; Гуревич М. *Вопросы современного крестьянского хозяйства Украины*. – Х. : ЦСУ, 1927. – 191 с.; Морозов А. Г. *Село і гроші. Українська кредитна кооперація в добу непу* / А. Г. Морозов. – Черкаси : НДІТЕХІМ, 1993. – 274 с.; Калініченко В. В. *Селянське господарство України в період непу: історико-економічне дослідження* / В. В. Калініченко. – Х. : Основа, 1997. – 400 с.
2. Кооперована громада. – 1929. – № 21–22. – С. 16–17.
3. Сільський господар. – 1924. – № 7. – С. 6–7.
4. Калініченко В. В. *Селянське господарство України в доколгоспний період (1921–1929 рр.)* / В. В. Калініченко. – Х. : Основа, 1991. – 129 с.
5. Постанова ВУЦВК та РНК УСРР за 11 серпня 1926 р. «Про сільськогосподарський реманент, що його націоналізовано за постановою РНК УСРР за 6 квітня 1920 р. «Про облік та розподіл сільсько-господарських

машин та знаряддя» // *Бюлетень народного комісаріату земельних справ*. – 1926. – Ч. 32. – С. 574.

6. Львов А. С. *Потребление сельско-хозяйственных машин и орудий на Украине в 1922–1923 гг.* / А. С. Львов // *Українська сільсько-господарська газета*. – 1924. – Ч. 8–9. – С. 14–16.
7. В «Село-техніку» // *Бюлетень народного комісаріата земледелія*. – 1922. – № 13–14. – С. 85–86.
8. Уман Ю. *Наші підсумки* / Ю. Уман // *Українське скотарство. Науково-практичний журнал*. – 1928. – № 1. – С. 3–7.
9. *Селянська правда*. – 1924. – 22 січня.
10. *Укртрестсільмаш – селу* // *Вісті ВУЦВК*. – 1924. – 26 листопада.
11. Савченко-Бельский А. А. *Пути коллективизации / А. А. Савченко-Бельский // Сам себе агроном*. – 1929. – № 34. – С. 1074–1076.
12. Морозов А. Г. *Село і гроші. Українська кредитна кооперація в добу непу* / А. Г. Морозов. – Черкаси : НДІТЕХІМ, 1993. – 274 с.
13. *Сельскохозяйственная хроника // Сам себе агроном*. – 1926. – № 14. – С. 447–448.

Т. В. Малиновська

ЦИВІЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО В КОЛОНІЯХ ІНОЗЕМЦІВ НА ТЕРИТОРІЇ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Проаналізовано питання про цивільне судочинство як форму діяльності сільських й окружних правлінь у колоніях іноземців на території Російської імперії. Виборні адміністрації як органи судочинства мали розглядати дрібні цивільні справи. З усіх складних питань, що стосувалися сфери судочинства, колоністські старшини були зобов'язані звертатися по роз'яснення до опікунських установ.

Ключові слова: колонія, колоністи, судочинство, правосуддя, Російська імперія.

The article dwells upon legal proceedings as a form of activity of rural and district governments in foreign colonies on the territory of the Russian Empire. The elected administrations as organs of justice had to consider small civil cases. Among all complicated questions related to legal proceedings colonies' leaders had to take clarification in boards of guardians.

Key words: colony, colonist, justice, legal proceedings, the Russian Empire.

Нормативні документи про внутрішні розпорядки в колоніях іноземців на території Російської імперії закріплювали за колоністськими виборними адміністраціями – сільськими та окружними приказами – повноваження у сфері судочинства, тобто затвердженого законом порядку провадження в цивільних і кримінальних справах [1, 718–719]. Мета нашого дослідження – схарактеризувати сферу компетенції колоністських виборних правлінь як органів цивільного судочинства. Іноземними колоністами в Російській імперії називали представників утвореної з іммігрантів особливої станової спільноти, що існувала в 1763–1871 рр. Права та обов'язки осіб, які належали до цієї спільноти, регламентувала низка законів, норми яких систематизовані в Статуті про колонії іноземців (Т. 12, Ч. 2 Зводу законів Російської імперії).

Судова вертикаль у колоніях складалася з трьох рівнів. Нижчий рівень утворювали сільські прикази, що діяли в кожному окремому селищі (колонії). Окружні прикази (головні установи округів, що

об'єднували кілька колоній) являли собою другу інстанцію. Вони розглядали «суперечки і позови, що не завершилися примиренням у сільських приказах» [2, 83]. Нарешті, третій ступінь судової системи в колонії представляли опікунські установи – державні органи, що управляли колоніями в межах певного регіону. Наприклад, у середині XIX ст. поселення іноземців на Півдні України підпорядковувались Опікунському комітетові про іноземних поселенців Південного краю, а колоніями Поволжя управляла Саратовська контора опікунства іноземних поселенців. Ці установи поєднували адміністративні й судові функції [2, 83].

У сфері цивільного судочинства приклади могли розглядати тільки малозначущі справи. У Тимчасовій юрисдикції 1769 р., що стосувалася колоній Поволжя, про право колоністських старшин ухвалювати рішення у зв'язку з майновими спорами між колоністами безпосередньо нічого не сказано, визнане право здійснювати «рішення різних справ» [3, XXV–XXVII]. В Інструкціях 1800–1803 рр. про внутрішні розпорядки в Новоросійських, Саратовських і Санкт-Петербурзьких колоніях зазначено, що до повноважень виборних належали «розправа і примирення в маловажних між колоністами сварках і позовах». Такі самі повноваження надавав колоністським приказам Статут про колонії іноземців у Російській імперії [2, 83].

Приклади зверталися до опікунських органів у тих випадках, коли потребували роз'яснення, чи є справа «маловажною» (оскільки в Інструкціях 1800–1803 рр. були відсутні критерії, що давали змогу виокремити малозначущі справи), а також коли судові рішення, ухвалені старшинами, оскаржувала та чи та сторона або коли судові рішення з певної причини не виконували ті, кого воно стосувалося.

Суду виборних старшин підлягали тільки колоністи, жителі відповідних колоній або округу. справи, у яких однією зі сторін поставали представники інших станів, належали до компетенції опікунських органів. Нормативні документи чітко регламентували це питання. Згідно з положеннями Тимчасової юрисдикції 1769 р., конфлікти між колоністами та представниками інших станів («сварки зі старими мешканцями росіянами і малоросіянами, також і з калмиками») мали залагоджуватися за посередництва («допомоги») окружного комісара [3, XXVII]. Відповідно до Інструкцій Саратовській та Новоросійській конторам опікунства (1797 і 1800 рр.), ці установи «всякі сварки між [...] чужинцями і Російськими різного звання підданими» мали розглядати спільно з тими судовими органами, яким за своєю станою належністю була підсудна особа, що протистояла колоністам на судовому процесі [4, 94]. У Статуті про колонії іноземців у Російській імперії 1857 р. зазначено: «Справи колоністів із природними російськими обивателями чинять у загальних судових установах, куди для спільного розгляду таких справ із боку колоністського начальства відраджають депутата» [2, 84].

На практиці приклади ухвалювали рішення й у справах, що стосувалися колоністів і представників інших станів. Прикладом може слугувати розгляд справи, описаний у рапорті хортицького голови П. Сіменса до Контори опікунства новоросійських поселенців 11 березня 1801 р. Сторонами в майновій суперечці були колоніст Шенвізе Авраам Янцен та

один із жителів Олександрівська (у рапорті він зазначений як «Олександрівського посаду м'ясник»). Янцен позичив у цієї людини 25 крб., але ні борг, ні відсотки за минулі цього два роки так і не повернув. Кредитор подав скаргу шувльцу Шенвізе Еверту. Ухвалене приказом рішення було ним же і виконане: «Під задоволення якої [скарги], оскільки Янцен належних грошей не має, вирішено куплені Янценом на позичені гроші 15 колод такому м'ясникові таки віддати, що й виконане» [5, 33].

Подібна компетенція у сфері судочинства була характерна і для виборних адміністрацій в інших категорій сільського населення Російської імперії [6, 83–91; 7, 21–33]. Виборні старшини в поміщицьких селах, як і в колоніях іноземних поселенців, зазвичай, могли ухвалювати рішення щодо незначущих справ. Той самий комплекс повноважень був наданий старшинам у селах приписних селян. У поселеннях приписних селян Карелії XVIII–XIX ст. їхній сільській адміністрації «ставилося в обов'язок проводити перший розбір селянських позовів про земельні ділянки і за всіма дрібними злочинами, чинити суд і розправу на місці «при зібранні кращих людей» [8, 47].

Закон 1797 р. про внутрішні розпорядки в державних селах закріплював за їхніми виборними адміністраціями право ухвалювати судові рішення щодо незначущих цивільних справ. Ця норма сформульована так само, як і в Інструкціях 1800–1803 рр. для колоністів: голови мали право «у маловажних між селянами сварках і позовах чинити розправу й примиряти». Цей же закон 1797 р. і деякі інші нормативні акти давали виборним право стягувати покарання за несуттєві вчинки. Зокрема, указ Сенату 24 серпня 1797 р. надавав право волосному голові вирішувати на сході справи про крадіжки, що не перевищували суму 5 крб. [9, 128].

Отже, важливою формою діяльності виборних старшин у колоніях іноземців було судочинство. Виборні адміністрації як органи судочинства мали розглядати дрібні цивільні справи (незначущі майнові суперечки між жителями колонії). З усіх складних питань, що стосувалися сфери судочинства, колоністські старшини були зобов'язані звертатися по роз'яснення до опікунських установ.

1. Сірий М. І. Судочинство / М. І. Сірий, В. М. Тертишник // Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін. – К. : Українська енциклопедія, 2003. – Т. 5: П – С. – С. 718–719.

2. Свод учреждений и уставов о колониях иностранцев в империи // Свод законов Российской империи. – Санкт-Петербург, 1857. – Т. 12. – Ч. 2. – С. 1–100.

3. Инструкция, по которой все новопоселенные иностранцы поступать должны, с показанием, каковыя преступления зависят от главного правительства, то есть Канцелярии опекуства иностранных и ее конторы, и что оставляется внутреннему разбирательству их начальникам // Варшавские университетские известия. – 1913. – № 9. – Приложение. – С. I XLIV.

4. Инструкция Конторе опекуства Новороссийских иностранных поселенцев, 26 июля 1800 г. // Немцы в истории России : Документы высших органов власти и военного командования. 1652–1917. – М. : МФД : Материк, 2006. – С. 93–95.

5. Державний архів Дніпропетровської області. – Ф. 134 Контора опікунства Новоросійських іноземних поселенців (1781–1818) та Катеринославська контора іноземних поселенців (1818–1857). Спр. 43. Докладные регистры (журнал) с кратким содержанием рассмотренных в

Конторе дел по расселению колонистов, Т. 3: 1.03. – 29.03. 1801 г., 57 арк.

6. Громько М. М. Территориальная крестьянская община Сибири

(30-е гг. XVIII – 60-е гг. XIX в.) / М. М. Громько // *Крестьянская община в Сибири XVII – начала XX в. – Новосибирск: изд-во «Наука» Сибирское отделение, 1977. – С. 33–103.*

7. Миненко Н. А. Традиционные формы расследования и суда у русских крестьян Западной Сибири в XVIII – первой половине XIX в. / Н. А. Миненко // *Советская этнография. – 1980. – № 5. – С. 21–33.*

8. Балагуров Я. А. Притисные крестьяне Карелии в XVIII–XIX вв. / Я. А. Балагуров. – Петрозаводск: Карельское книжное издательство, 1962. – 352 с.

9. Хайрутдинов Р. Р. Управление государственной деревней Казанской губернии (конец XVIII – первая треть XIX в.) / Р. Р. Хайрутдинов. – Казань: изд-во Института истории АН Республики Татарстан, 2002. – 224 с.

Б. В. Малиновський

ПОЧАТОК ПЕРЕГОВОРІВ ПРО НАДАННЯ ЦЕНТРАЛЬНИМИ ДЕРЖАВАМИ ВІЙСЬКОВОЇ ДОПОМОГИ УНР (БРЕСТ-ЛИТОВСЬК, ЛЮТИЙ 1918 Р.)

Статтю присвячено початковому етапові переговорів у Брест-Литовську щодо надання Німеччиною й Австро-Угорщиною військової допомоги УНР (лютий 1918 р.). Обговорювали можливість посилити армію УНР, приєднавши до неї Легіон українських січових стрільців і сформовані в Німеччині та Австро-Угорщині частини з українців – військовополонених. Також було порушене питання про введення в УНР власне німецьких і австро-угорських військ.

Ключові слова: Українська Народна Республіка, Німеччина, Австро-Угорщина, Брестський мир, військова допомога, Перша світова війна.

The article is devoted to the initial phase of negotiation in Brest-Litovsk about giving military assistance to the Ukrainian People's Republic by Germany and Austro-Hungary (February, 1918). Possibility to strengthen the UPR army by adding the Legion of Ukrainian Sich Riflemen and units of Ukrainian prisoners of war formed in Hungary and Austro-Hungary is discussed. The question of arrival of German and Hungarian troops in the UPR is touched upon.

Key words: Ukrainian People's Republic, Germany, Austria-Hungary, Brest Peace, military aid, World War I.

На переговорах у Брест-Литовську «питання про збройну допомогу поставлене було не зовсім ясно», про це писав у своєму нарисі історії революції в Україні Д. Дорошенко [1, 97]. Чого саме прагнула українська сторона, розпочинаючи переговори про військову підтримку? Яка форма підтримки влаштовувала уряд УНР? Пропонована розвідка є спробою знайти відповіді на ці запитання. Окреслену тему раніше спеціально не вивчали, хоч перебіг переговорів про введення в УНР військ Центральних держав неодноразово висвітлювали в науковій літературі [2, 267–273; 3, 83–101; 4, 93–96; 5, 105–110; 6, 63–66].

Рішення звернутися до Центральних держав по військову допомогу було ухвалене вищими посадовцями УНР, імовірно, наприкінці січня 1918 р., коли до Києва наближались загонами більшовиків. Певно, ініціатива належала голові Центральної Ради М. Грушевському [2, 267]. Принаймні, він активно підтримував це рішення [7, 36], переконував незгодних

у керівництві УНР. Так, начальник штабу Київського військового округу О. Греків став свідком суперечки з цього приводу між М. Грушевським і представниками командування армії УНР. У суперечці С. Петлюри та командувача округу М. Шинкаря, які пропонували покладатися лише на власні сили, Грушевський доводив, що без сприяння союзників українська держава встояти не зможе. «Ясно було, що він розумів під тим німців, але не називав їх», – писав у спогадах О. Греків [8, 24].

Складно з'ясувати, яку форму допомоги вважали бажаною очільники УНР. Очевидно, про введення в Україну власне німецьких та / або австро-угорських військ спершу не йшлося. Точніше, таку можливість не відкидали, але розглядали її як крайній засіб. М. Грушевський зазначав: «З різних поглядів це не була приємна перспектива. Можна було наперед знати, що вступ німецьких військ на Україну дасть привід до агітації проти Центральної Ради з різних сторін, може викликати тривогу і невдоволення серед широких кіл людної, серед селянства – цієї головної підстави української державності» [7, 36].

З огляду на такі міркування більш прийнятним здавався інший варіант – домовитися з керівництвом Центральних держав про формування підрозділів із вояків – українців, яких утримували в австро-угорських і німецьких таборах для військовополонених. Загалом планували залучити до 30 тис. вояків [1, 97], однак цей план також мав вади. По-перше, становила сумнівні надійність нових військ: було невідомо, чи погодяться колишні полонені битися за УНР і чи вони взагалі будуть згодні (і здатні) воювати. По-друге, могло виникнути тертя між рядовими й офіцерами, які в полоні перебували в різних таборах. Нарешті, залишалось без відповіді основне запитання: «Як скоро можуть бути ці частини зорганізовані і чи досить буде цих частин для піддержання ладу на Україні» [9, 206].

Крім колишніх полонених, на захист УНР зі згоди австро-угорського командування мали стати частини з українців на австро-угорській службі, насамперед Легіон українських січових стрільців [9, 211–212].

Узяти участь у переговорах про створення частин із військовополонених погодився член президії Спілки визволення України О. Скоропис-Йолтуховський, який у січні 1918 р. перебував у Києві. Коли він вирушав до Бреста, М. Грушевський і міністр судових справ УНР М. Ткаченко дали йому доручення «добиватись у німців дозволу на негайне формування з полонених військових частин, які б йшли рятувати український уряд» [10, 37].

Основну роль у переговорах мали відігравати члени делегації УНР на мирній конференції в Бресті О. Севрюк, М. Любинський і М. Левитський. Перед від'їздом до Бреста вони отримали настанови від М. Грушевського [11, 67; 12, 159–160]. Ішлося про зміст майбутнього мирного договору, а також, очевидно, і про умови надання військової допомоги. О. Севрюк наголошував у спогадах, що можлива участь у воєнних діях в Україні власне австрійських, угорських або німецьких військ не обговорювали: «Про можливість «приятельського» приходу німців на Україну ніколи, оскільки пригадую, до 9-го лютого 1918 р. в делегації не говорилось й ніколи (це я підкреслюю) не було про це мови з австро-німецькими делегатами до заключення миру; не було про це мови й під час нашого побуту в Києві» [12,